

Dr. Stjepan Sršan

RASPRAVA O RIMSKOM MILJOKAZU PRONAĐENOM KOD OSIJEKA  
OD PETRA KATANČIĆA

POGLAVLJE IV

Izlaganje natpisa miljokaza i objašnjenje panonske priobalne ceste do Akvinkuma

1. Prvi je, koliko znam, objavio ovaj natpis de Taube u djelcu **Opis Slavonije**, napisanom na njemačkom jeziku, ali tako loše i bez svake veze da u njemu jedva možeš naći riječ koja ne bi imala mrlju.<sup>1</sup> Drugi je Klaudije Schönwisner, doista veoma učen muž u ovom području, koji ga je nedavno objavio,<sup>2</sup> a dao mu ga je savjetnik redovnik Josip Jakošić.<sup>3</sup> On je ponešto obnovi što je izgrizla starina te ga objavio na pučkom pismu u **Raspravi**, koju je namijenio da osvijetli priobalnu cestu iz Antoninovog Itinerara. Ovim djelcel je Klaudije izvršio obećanje, jer je želio iznijeti objašnjen natpis s kronološkim i povijesnim tumačenjem, dok će u drugom dijelu dati komentar s popisom starih natpisa. Ta objašnjenja, zajedno s drugim dijelom, veoma želimo.<sup>5</sup> Nama je iznio naš miliokaz 26. XI 1977. godine, kada smo ovdje došli iz Budima da predajemo humaniorne nauke, po odluci poglavara, u onom obliku i poretku slova kako se ovdje u tabeli daju, stavljenoj u ovu **Disertaciju**. Ipak smo ih ovdje izrazili onim redom koji će slagar lakše složiti, te zajedno, kako se to kaže, s interpunkcijama i uobičajenim rasporedom glasova kakav postoji, kako mislimo, na miljokazu (kolumni).

IMP. CAES.  
C. IVL. VERVS MAXIMI  
NVS P. F. AVG. P. M. TRIB. POTEST.  
BIS IMP. III COS. PROCOS.  
P. P. ET. C. IVL. VERVS MAXI  
MVS NOBILISSIMVS  
CAES. FIL. AVG. N. DACI  
CI GERMA. SAR. IMP.  
MAXIMI.  
AB AQ. M. P.  
CLX.

1. Knj. III, str. 9. A što da tek misliš o njegovim spisima?
2. Godine 1780. prilikom ustoličenja Sveučilišta u Budimu.
3. Tada još lektor teologije i definator Provincije a danas provincijal.
4. Comment., I dio, II sekc., str. 67.
5. Već sam ovu disertaciju završio kad sam primio II dio.

Do sada još nije bilo nikoga tko bi u cijelosti dao ovaj natpis. Taube je mislio da je on govorio proročki kad je rekao: »da on ne želi ispuniti praznine i izgrizena slova, jer će to lako moći učiniti sami učeni, dok neukima neće ništa koristiti«. <sup>6</sup> No, ovo proročanstvo najmanje razumiju učenjaci starina. Od Cl. Schönwisnera imamo nadu da će za kratko vrijeme ispuniti obećanje. <sup>7</sup> U međuvremenu, mislimo da treba natpis ovako čitati:

Imperator Caesar Caius Iulius Verus Maximinus  
Pius, Felix, Augustus, Pontifex Maximus, Tribunicia  
Potestate bis, Imperator tertium, Consul, Proconsul,  
Pater Patriae. Et Caius Iulius Verus Maximus  
Nobilissimus Caesar, Filius Augusti nostri Dacici,  
Germanici, Sarmatici, Imperatoris maximi. Ab  
Aquinco Millia Passuum centum sexaginta.

Imperator Cezar Gaj Julije Ver Maksimin  
Blažen, sretan, božanski, veliki svećenik, drugi put  
u tribunskoj vlasti, treći put imperator, konzul, prokonzul,  
otac domovine. I Gaj Julije Ver Maksim  
najplemenitiji Cezar, sin našeg Augusta Dačkog,  
Germaniskog, Sarmatskog, najvećeg imperatora.  
Od Akvinkum-a [Budima] 160.000 koraka.

2. Kod ovog natpisa ćemo donijeti samo ono što se čini da se odnosi na geografiju i kronologiju, dok ćemo ostalo samo ukratko obuhvatiti. Po redu, kojeg treba slijediti, kao prva riječ dolazi **imperator**. Ona je nekoć davana samo vrhovnim vojskovođama koji su vodili rat, <sup>8</sup> poslije je pripojena vladarima. Dok je još postojala Rimski republika, to su ime dobivali samo oni koji su sretno završavali rat kad su bili na čelu vojske, koja ih je proglasila imperatorom. Kad je Republika dokućnuta, trajno je uzeo taj naslov imperatora Julije Cezar. <sup>9</sup> Njega su potom marljivo slijedili i ostali vladari. <sup>10</sup>

Onaj koji je bio imperator, vršio je tu dužnost **osobno** (ductu) ili po **auspiciju** (auspicio). Osobno ako je sam vodio rat, a po auspiciju ako je drugi bio na čelu vojske po njegovoj zapovijedi. Na ovaj drugi način su rimski vladari, koji su došli poslije Julija, često ratovali, držeći prije auspicije po običaju predja <sup>11</sup>.

6. U Topogr., str. 9, nalaze se njegove riječi: »Ich will die Lücken und die unleserlich gewordenen Buchstaben nich ergänzen; indem die Gelehrten solches leicht selbst thun können; den Ungelehrten aber wenig daran gelegen seyn wird«. Lijepo tumačenje, dostojno jedino Taubija!

7. Spomenio sam da sam primio II Dio Comment. Kad sam napisao ovo djelo, te se veoma radujem što je Claudije isto mislio što i ja u vezi čitanja i smisla natpisa.

8. Cicer. de Orat. knj. I, pogl. 48; Appian knj. II.

9. Sveton. in Caes., pogl. 76.

10. Na spomenicima se često nalazi Imperator II, III, IV itd. što označava da je imperator bio toliko puta pobjednik nad neprijateljem, koliko puta ga je proglasila vojska. Stoga je stavljen na našem stupu Imp. III.

11. O auspicijama ove vrsti lijepo govori Horacije, knj. IV, od. 13. str. 215., izd. Venec. 1771.

Julijeve zakone neće više kršiti  
oni koji piju iz dubokog Dunava,  
Geti, nit' Seri il nevjerni Perzijanci,  
niti rođeni blizu rijeke Tanais.

Jer, mi smo dolično prije sazvali bogove  
sa svećanim i svetim žrtvama  
radosno prikazavši darove Libera  
s djecom i našim gospodama.

To obaviše vođe vrlinom po običaju otaca,  
pomiješavši pjesmu s trubama lidijskim  
pjevuć o Troji i slavnom porodu  
Anhiza časne Venere.

Uspor. Ovid., knj. II. Trist., st. 172.

**Consulatus i Potestas Tribunicia** su bila prva poglavarstva, jedno kod patricija a drugo kod plebejaca, za vrijeme Republike<sup>12</sup>. Kad je Julije ovu dokinuo, kao i sve drugo, tako je i konzulat uzeo sebi. Svetonije o tome ovako kaže: »Bila su njegova djela teška<sup>13</sup> tako da se mislilo da se u dominaciji nalazi abusus pa da je i pokolj s pravom učinjen. Jer, on nije samo primio prevelike časti kao **stalni konzulat**, trajnu diktatorsku vlast i prefekturu običaja, već i naslov imperatora, pridjevak Oca domovine, statuu među kraljevima i povišeno sjedalo«. Cezar August, koji je uzeo vlast nakon ubistva Julija, prisvojio je trajnu tribunsku vlast, kako svjedoči Svetonije, koji se toga ovako sjeća<sup>14</sup>: »Trajno je primio tribunsku vlast u kojoj je češće, kroz pojedine lustre, sebi kooptirao kolegu«.

**Patris patriae** — Otac domovine je naziv časti kojim je Cicerona prozvao Senat pošto je ugušio Katilininu urotu<sup>15</sup>, kao da je tim činom oslobodio samu domovinu kad je prijetila opasnost ocima i Republici. Poslije je to isto ime, uz pristanak Senata dano Cezaru.<sup>16</sup> Njega su slijedili August, Vespazijan, a potom i drugi koji su u svojim titulama trajno zadržali ime Otac domovine.<sup>17</sup>

**Pontifex maximus**, vrhovni svećenik nad svetim činima<sup>18</sup> je imao dužnost da riješi svaku poteškoću ako bi koja došla kod bogoslužja<sup>19</sup>, zatim da zabranjuje nekorisne i štetne knjige po religiju<sup>20</sup>, da se brine za dostojanstvo i disciplinu Vestalki<sup>21</sup>, da upravlja godinom<sup>22</sup>, te da se služi vrhovnom vlašću kod žrtava. Jednom riječju, na brigu velikog svećenika je spadalo sve što se tiče reda i neporočnosti svetih stvari. Doduše, nekad se to dostojanstvo davalo jednom od svećenika koji je vrlinom nadmašivao ostale, no poslije je i ovo, zbog pohlepe vladara, pridruženo ostalim titulama časti,<sup>23</sup> koje je kod drugih vladara tako i kod Maksimina bilo uzurpirano.

Čini se da ova imena nisu zadovoljila našeg vladara, jer on ima osim **Caesaris** još i **Caii Iulii Veri, Pii, Felicis i Augusti**. A to je nastojao dobiti ili po pristanku vojske, koja ga je držala za svojeg najmilijeg ne samo zbog njegove hrabrosti, kako kaže Capitolinus<sup>24</sup>, već i nagradama te raznim uslugama, ili iz vlastite pohlepe, kako je to učinio Maksimin — da je posakrivao sve svoje zemljake. Naime, da se ne sazna da je on imperator rođen od oba roditelja barbara, zapovijedio je da se njihova imena brišu, te je uzeo nadmimak Gaja Julija Cezara nasilnika Rimske republike i tako nastojao sakriti svoje barbarsko porijeklo. Jer se bojao, kaže **Capitolinus**<sup>25</sup>, da ga ne prezre plemstvo zbog barbarskog roda. Osim toga, dobro se sjećao da su ga u Rimu prezreli robovi plemstva tako da ga nisu htjeli vidjeti ni njihovi gospodari.« Zbog toga je, kako se poslije sjeća pisac, da sakrije svoj **ignobilitet, dao poubijati sve one koji su znali za njegov rod**. A u prva vremena rimskih

12. Vidi: Niep. Rit., Rom., sekc. II.

13. Caes. pogl. 77.

14. Aug. pogl. 27.

15. Plin., Histor. naturalis, knj. VII, pogl. 30.

16. Dio, knj. 44.

17. Sveton., Aug., pogl. 58, Vespas. pogl. 12. O Augustu veli: »Ono što je dobro i blagoslovljeno, govorio je Val. Mesala u Senatu, nek tebe i tvoju kuću Cezare Auguste prati (jer smo tako mi smatrali da molimo vječnu sreću državi a ovome radost), pa te Senat, uz pristanak rimskog naroda, pozdravlja kao Oca domovine«.

18. Prvi je izabran od Nume Pompilija. Aurel. Vict. de vita illustr. pogl. III.

19. Liv., knj. I, pogl. 10.

20. Sveton., Aug. pogl. 31.

21. Ovid., Fast. III, st. 417.

22. Cic., De orat., knj. II, pogl. 11.

23. Liv., knj. II, pogl. 2.

24. U starijem Maksiminu

25. Ibidem, br. 8.

princepsa nazivali su se **Cezari** samo oni koji su stvarno vodili porijeklo od Julijeveg roda.<sup>26</sup> Kod kasnijih vladara je to ime postalo zajedničko pa je dano nasljednicama<sup>27</sup> ili kolegama u vlasti.<sup>28</sup> Prvi koji je primio naziv časti Augusta u Senatu bio je Oktavijan<sup>29</sup> te ga je prenio na nasljednike, dok su **pii i felices** ponajčešće nazvani od vojske<sup>30</sup>. Nazivi augusta kao i većine cezara i imperatora koji su došli poslije Oktavijana, pučki su se zvali sve do danas, ali ne i **pii te felices**, jer je ovaj naziv nekoć bio vlastit samo obitelji Antonina<sup>31</sup>, koji je uzeo, kao i drugo, Maksimin da sakrije svoje nisko porijeklo.

**Nobilissimi**, kako se na miljokazu navodi za Maksima, nazivali su se sinovi vladara<sup>32</sup>. Mogao je i Maksimin to ime dati svojem sinu iz istih razloga iz kojih je i ostale takve naslove uzeo sebi. Ovdje su, kod mladog vladara, postojale i vrline koje su vezale oca iz ljubavi prema sinu. Naime, nije bilo teško voljeti veoma uglednog i jednog od najljepših vladara, koji je bio učen i u latinskoj književnosti,<sup>33</sup> a k tome je još bio urešen grčkim oštroumljem te slatkorječitošću. Radi toga je i Aleksandar ovako pisao majci Mameji o Maksimu<sup>34</sup>: »Moja majko, i mada je Maksimin stariji, naš vođa i stvarno najbolji, ipak nema ništa u sebi barbarsko, a ja sam već tvoju Teokliju dao mlađem Maksiminu<sup>35</sup>. No, bojim se da ne bi moja sestra, koja je obučena u grčkom duhu, mogla podnositi barbarskog punca, iako je sam mladić i lijep i školovan te se čini da je izobražen u grčkom duhu«. I sam se otac ponosio ljepotom sina, kad je u nekom pismu rekao: »Ja sam, kako zbog osjećaja kojeg otac duguje sinu, dopustio da se moj sin nazove imperatorom<sup>36</sup>, tako i poradi toga što se rimski narod i onaj stari Senat zakleo da nikad nije imao ljepšeg imperatora. Ovome je još nadošao ures odjeće i oružja na što je, kako se čini, Maksim mnogo polagao, tako da se s pravom moglo reći da je na njega božanski pala ljepota. Naime, koristio je, kaže Capitolin<sup>37</sup>, zlatni prsobran po običaju Ptolomejaca, nosio je i srebreni kao i pozlaćeni štit s gemama. Načinio je i srebreni kao i zlatni mač i sve što je moglo pridonijeti njegovoj ljepoti, a načinio je od gema kacige i štapove. Na temelju toga se može nazvati **Nobilissimus** jedino zbog ljepote. Toliko neka je sada rečeno o naslovima.

3) Da se vratimo na Maksimina, čije je porijeklo ovako opisao Capitolin<sup>38</sup>: »Maksim je zablistao za vrijeme cara Aleksandra, a počeo je ratovati pod Severom. On se rodio u susjednom selu Trakije od barbarskog oca i majke, za koje se veli da je prvi bio po porijeklu Got a majka od Alana. Ime oca, kažu, bilo je Micea, a majci Ababa«. Maksimin je mogao imati barbarsko porijeklo i po svojoj snazi,

26. Andr. Schott, *Elect. ant. Rom.* na kraju Rosini-a, str. 907.

27. Bergier kod Pitisc. in Caesar.

28. Dion, knj. 43; Donat. d. V. R. knj. III, pogl. 4. Usp. Spartian. Ael. Ver. gdje govori i o etimonu riječi.

29. Sueton., Aug. pogl. VII. Ovid., *Fast.* I, st. 587.

30. Harduin., *Hist. Aug.* iz samih novaca, kod Flavijevaca Valerija, ovako piše o našima: »Na temelju veoma sigurnog dokumenta maximus nije naslov za vrlinu već obiteljski nadimak, jer se na antičkim novcima grčki ne nalazi megizos, već maximos. Tako se sin Julija Vera Maksimina Aug. Julije Ver Maksim uvijek grčki piše maximos, budući da je i tom Maksiminu bio po očevoj babi Fl. Val. Maksime, nadimak Maximin, a sinu Maksimin«. No mi, koji uvažavamo i povjesničare, ostavljamo ovoga pisca samim novcima. Capitolin koji je pisao 90 godine poslije Maksiminove smrti, mogao je ovo bolje znati nego Harduin. A on je rekao da su Maksiminovi roditelji barbari.

31. O Pii-ma i Feliksi-ma vidi: C 1 Schönwisn. *Caldar. Rom.*, dio II, pogl. 6. str. 181, bilj. a) gdje se nalaze pojedinosti istog Harudina o ovoj stvari.

32. Kad su ovi bili dječaci, nazivali su se Nobiles, a poslije Nobilissimi. Vidi Leg. 2 de Magistr. Muncip. Leg. 5 pogl. de Feriis. Ovaj je naslov primio svoj početak od Sept. Severa. Vidi: Cl. Schönwisn. *Comment.*, dio II, str. 177 i dalje.

33. Capitolin., Maximin. iun. u početku.

34. Isto, *Ibid.* br. III.

35. Tu i tamo dotaknut kod pisaca. Na kamenju i novcima stalno se navodi Maximus.

36. Ali ne i po odluci Senata. Naime, ime Cezar je zadržao sve do smrti, kako se to vidi iz istog pisca Maximin. senior. br. 22. A imperatori su bili samo Augusti.

37. Maximin. iun. nav. mjesto.

38. Maximin. iun., br. 3.

jer je bio tjelesno tako jak da je u jednoj borbi zamorio i po 30 vojnika. Izgledom i veličinom je nadvisivao sve, te je i s toga bio veoma drag imperatoru. Mogao je, kažem, nisko porijeklo sakriti s ovim vrlinama da ih je razborito čuvao. No, barbarski duh, sklon krutosti, nije mogao nikako zauzdati, a da ne bi sve pokvario, pa i ono što je u njemu bilo dobro i to žestinom, ohološću, prezirom, divljinom običaja i nemilosrdnošću sve do ludila. Naime, nakon što je **pokorena Germanija**, kako donosi Capitolin<sup>39</sup>, **došao je u Sirmium pripremajući se za rat protiv Sarmata, noseći u duši želju da podvrgne sjeverne krajeve sve do Oceana pod rimsku vlast.** Tu je počinio ovaj barbarski čovjek mnoga zla, jer je »pozvao denuncijante, poslao tužitelje, izmišljao zločine, ubijao nedužne, osuđivao sve koji bi došli na sud, najbogatije ljude učinio najsiromašnijima te nije drugo tražio osim novca pomoću tuđeg zla. Potom je bez delikta poubijao konzule i mnoge vođe, jedne je dao voziti na skitskim kolima, a druge je zadržao u zatvoru. Konačno nije ništa propustio od onoga što se primjenjuje kod okrutnosti<sup>40</sup>. Rimljani su mrzili tu barbarsku izopačenost spremali su se protiv njega i konačno su ga proglasili neprijateljem domovine. Kad je on to shvatio, budući da je bio divlji čovjek, tako je bijesnio da je iskopao oči sinu da ne bi pobjegao iz zatvora. Poslije je ovu nepravdu, koju mu je nanio Senat, kanio osvetiti. Pošao je u Italiju i kod Akvileje, nakon što je krvoločno poubijao neke najviđenije vođe, bijedno završio s veoma nedostojnom smrću zajedno sa sinom i takvim ocem od ruke svojih. Upravljaio je carstvom 2 godine i 6 mjeseci.<sup>41</sup>

4) Izgleda da je Maksimin duže boravio u Panoniji prije nego li je pošao na put u Italiju. Jer, kako smo gore vidjeli iz Capitolina, **došao je u Sirmij pošto je bila pokorena Germanija i kanio zaratiti sa Sarmatima.** Da bismo razumjeli u koje je godišnje doba ovamo došao i pripremao pohod protiv Sarmata, to nam pokazuje Herodijan ovako pišući<sup>42</sup>: »S mnogo zarobljenika i ogromnim osvojenim plijenom (iz Germanije) vratio se pred zimu u Panoniju te je zimovao unutar grada Sirmija, koji je najveći od svih gradova u tom kraju, pripremajući se za proljetni pohod«. Očito da je došao **na zimovanje** nakon što je završio germanski rat, kaneći poći na proljeće protiv barbara. Capitolin kaže da je vladar želio pokoriti **sjeverna područja sve do Oceana pod rimsku vlast, i to bi bio učinio da je poživio** — doznajemo da ovaj pohod nije poduzeo Maksimin, jer ga je predusrela smrt. A drugi neki rat unutar ovoga vremena ne čitamo nigdje da je vodio. Iz toga je dosljedno da kažemo da je on kroz sve to vrijeme boravio u Panoniji, tj. od kraja 236. godine pa do srpnja slijedeće godine, kada je pošao iz Panonije prema Akvileji. Naime, po odluci Senata prozvan je neprijateljem domovine oko 26. lipnja<sup>43</sup>, a ubio se sa sinom kod Akvileje 19. listopada<sup>44</sup>. Na temelju toga, ako se uzme sredina, može se razabrati da je car otišao iz Panonije oko srpnja 237. g., jer niti se ovamo mogla odmah prenijeti odluka Senata, a niti je on odmah mogao biti pod Akvilejom.

5) Dakle, dok je Maksimin boravio kod Panonaca ili kad se ovamo vratio iz Germanije, bio je podignut naš miljokaz, i to tako da nikako nije moglo biti prije kraja ožujka 236. ili poslije kraja istog mjeseca 237. godine zbog tribunske vlasti, koja se navodi na stupu. Jer, ovu nije mogao car dvaputa obavljati prije 17. IV

39. Maximin. sen., br. 13.

40. Vidi: Herodian. in vita Maximin., odakle je naš pisac uzeo svoje navode na cit. mjestu. Uspor.: Cl. Schönwiesn., Comment. II dio, str. 163.

41. Laurent. Berti, Dissert. in hist. Eccles. saecul. III, Dissert. V, br. 5, 6.

42. In. vit. Maximin.

43. Capitolin, Maximin. sen., br. 16.

44. Naime, ako je Maksimin carevao 2 godine i 6 mjeseci, kako ima Berti, nav. mjesto, ovo vrijeme od 17. IV. 235, kako spominje isti na nav. mjestu, trajalo je do 19. X 237. godine.

236. god., dok je još trajala **prva** godina vlasti. Svakako da je odmah poslije snrtil Aleksandra, koja se zbila 18. III 235. god.<sup>45</sup>, bio je proglašen naš car od vojske za Augusta<sup>46</sup>, a istoga dana slijedeće godine je završio prvu godinu carstva. I poslije toga je uzeo II tribunsku vlast s drugom godinom vladanja, što je obično teklo zajedno, a krajem ožujka 237. g. III tribunsku vlast. Stoga je natpis na kamenu bio postavljen u čast Maksimina 236. g. krajem ožujka. Ako točno uzmemo riječi pisca, koje su nam opisale život Maksimina, vjerojatnije možemo držati da je miljokaz bio postavljen **uoči zime** 236. g., i to u mjesecu listopadu ili studenom, kad je car došao u Sirmium na zimovalište, spremajući na **proljeće** pohod protiv Sarmata. Radi toga je trebalo popraviti ceste i miljokaze ako je koji pao, i to svakako prije početka pohoda na prvo proljeće. Stoga je to bila jesen, kad je i bilo najprikladnije vrijeme za takve radove. Kad se kaže da se Maksimin na stupu naziva **Sarmatski**, pa da je takav naziv mogao imati samo ako je pobijedio barbare, protiv kojih je tek kanio poduzeti pohod, to treba ovako razumijeti: kao što je od pobijedenih Germana nazvan **Germanicus**, od Dačana **Dacicus** a od Sarmata **Sarmaticus**, ne zbog one ekspedicije koju je samo smišljao protiv Sarmata te ju zbog nastale smrti nije mogao obaviti po svjedočanstvu Capitolina<sup>47</sup>, već poradi nekog drugog posebnog sukoba, kojeg je car morao imati sa Sarmatima i Dačanima prije nego li je došao u Sirmij na zimovalište.

6) Da to postane jasnije treba uzeti Capitolina koji opisuje Maksiminove ratove. On govori o germanskom ratu ovako<sup>48</sup>: Ušavši u anostranu **Germaniju**. . . zapalio je preko 300.000 sela na barbarskom tlu, otjerao stada i uzeo plijen, mnogo je barbara poubijao te povratio bogatu vojsku a bezbrojne zarobio. Da nisu Germani pobjegli preko rijeka i močvara u šume, podložio bi cijelu Germaniju rimskoj vlasti«. Iz ovoga očito izlazi, zašto je Maksim uzeo naslov **Germanicus**. Nije tako jasno o naslovima **Dacicus** i **Sarmaticus**, budući da pisci nisu jasno opisali ratove s tim narodima, koji bi objašnjavali nazive Maksimina poput Germanicus. Ipak se čini da ih i prećutno nagovješćuju. Tako Julije Capitolin piše, spominjući **mnoge ratove** pod **Maksimonom**, osim germanskog, iz kojeg se vratio kao pobjednik te doveo ogroman plijen i zarobljenike, da je car svojim nazivima pridružio i Dacicus i Sarmaticus<sup>49</sup>. I sam Maksimin u jednom svojem govoru, poslanom Senatu, kaže ovako o sebi<sup>50</sup>: »Oci i senatori, u kratko vrijeme sam vodio toliko ratova koliko nitko prije mene. Donio sam toliko plijena na rimsko tlo koliko se čak nije moglo ni nadati. Doveo sam toliko zarobljenika da bi zadovoljili skoro čitavu rimsku državu«. Među tim mnogim ratovima jedan se vodio protiv Sarmata i Dačana, koje je samo Dunav razdvajao od rimskih provincija. O tome govori i drugi govor Maksimina, kojeg je izrekao vojsci nakon što je primio odluku Senata kojom je osuđen kao neprijatelj države<sup>51</sup>: »Sveti suborci, moji suposvećeni drugovi i vi od kojih se većina vas borila sa mnom dok smo u Germaniji branili rimsku čast, **dok smo kažnjavali barbare zbog Ilirika**, eto sad su Afrikanci pokazali punsku vjeru. . . Činjenicu Afrikanaca je priznao onaj plemeniti Senat za čiju djecu nosimo oružje, a ovi su odredili protiv nas 20 ljudi te su svi iznijeli svoje osude kao protiv neprijatelja«. Ovi **barbari** koje je Maksim kaznio u Iliriku, zaista bijahu Sarmati i Dačani, koji su s druge strane

45. Berti H. E., nav. mjesto Aleksandrova smrt je pala 15 Kalenda Aprila, tj. 18. ožujka. Uspor. kod Severa i Quinctiana Uspor. Petau Temp. tom 3., Uspor. Coss. str. 429, izd. Venecija 1758.

46. Vidi: Capitolin. in Maximin. sen., br. 7, 8.

47. Maximin. sen., br. 13.

48. Ibid., br. 12.

49. Maximin. sen., br. 13.

50. Idem, ibid.

navaljivali na Ilirik kad su Rimljani bili drugdje zauzeti osvajanjem.<sup>52</sup> Stoga ono što su stari pisci nejasno naslućivali, to veoma jasno iznosi miljokaz koji je nazvao sina Maksima imperatorom **dačanskim, germanskim i sarmatskim**.

7) Iz ovog trostrukog naziva na epigrafu vidimo zbog čega se Maksimin naziva **imperator po treći puta**. Naime, po ovim trima pobjeđenim narodima, što je moralo biti druge godine njegovog vladanja, kako to iznosi miljokaz. Ovaj trostruki broj se ne smije vezati uz slijedeću riječ **konsul**, jer bi tad bio smisao **Consul tertium**. Naime, Maksimin je konzulat, kako se to nalazi u Fastima<sup>53</sup>, započeo s G. Julijem Afrikancem 1. siječnja 236. godine nakon Krista, u desetom mjesecu svoje-ga carevanja i nastavio kao **Consul primum** — po prvi puta — sve do 1. siječnja 237. g. kada se više ne čita da je on bio konzul već P. Titius Perpetuus i L. Quincius Rusticus. Stoga Maksimin nije bio konzul ni **drugi put**, a još manje **treći put**. A ne znam kako se dogodilo da se na spomeniku označi Maksimin prije **dačanski** negoli **germanski**, budući da se očito zna da je on prvi rat dobio s Germanima, a potom s drugima, osim ako nije slučajno klesar, ili onaj koji je ovome dao da se napiše epigraf, pogriješio, što se često nađe na kamenju<sup>54</sup>. Čini se da sve izlazi da kažemo, da je ovaj miljokaz bio podignut nakon što su bili obnovljeni putevi oko Murse u čast Maksimina u drugoj godini njegovog vladanja, potkraj 236. godine poslije Krista. I tako, pošto smo razriješili stvar koja se odnosila na kronologiju i povijest, prosljedimo ka geografiji, koja se nalazi na posljednim linijama epigrafa.

8) Spoj slova AB AQ. P. CLX. pročitao sam: **Ab Aquinco millia passuum centum sexaginta** — 160.000 koraka od Akvinkuma. Na temelju toga sam smatrao da treba izvesti da je naš kamen bio postavljen na onom mjestu, koje će biti udaljeno od grada kome je ime **Aquineum** 160 rimskih miljokaza. Aquincum odgovara starom Budimu, što bez sumnje pokazuju spomenici pronađeni u tom gradu<sup>55</sup>, pa se čini da je ovdje suviše o tome više raspravljati. Dakle, treba tražiti ono mjesto koje je, ako se ide od starog Budima prema Osijeku, udaljeno **160 miljokaza**. I misao Cl. Schönwisnera je da se to mjesto moralo nalaziti nedaleko obale Drave, naime kod devetog miljokaza od Murse prema sjeveru.

On ovako raspravlja<sup>56</sup>: »Sam natpis kamena dovoljno pokazuje da ga Rimljani nisu smjestili u Osijeku, već da je promijenio svoje pravo mjesto, a možda ne samo ovaj puta već ranije i druga. On pokazuje da je od Akvinkuma 160.000 koraka, no iz Antoninovog Itinerara se vidi da se Mursa nalazila kod 169. miljokaza od istog Akvinkuma«. Ja se, ne vrijeđajući veoma učenog muža, nisam usudio maknuti kamen s pravog mjesta, gdje je bio izvađen i to iz više razloga: 1. što je on otkriven u samom rimskom nasipu, o kojem smo prije govorili. 2. što je ležao u temelju (bazi) koji je izgrađen iz rimskih opeka. 3. što ne dopušta da ga se makne s mjesta u udaljenosti od 6990 heksapeda od kamena do Laskafalu-e. Čini se da o prva dva razloga veoma slavan muž nije bio točno upućen, jer tvrdi da je bio potopljen u močvari, ne znam kako<sup>57</sup>, a **potom da je bio prenešen na drugu obalu Drave, unutar zidina Osijeka**. Naime, sigurno je da je kamen bio pronađen na mjestu koje smo

52. Capitolin., Gordian. sen., br. 14.

53. Vjerojatno su se Rimljani zadržali duže s germanskim ratom, pa su se Sarmati i Dačani zalijetali u Ilirik, kako zgodno misli Cl. Schönwisner, II dio, str. 165. Comment.

54. Kod Petau, Rat. temp., tom III, str. 456, cit. izd.

55. To je primijetio i Cl. Schönwisner, Comment. II dio, str. 164. tamo gdje donosi iz Paglja ovaj trostruki naziv Maksimina nazivajući ga prvo germanski potom dačanski a naposljetku sarmatski.

56. Vidi: Id. Comment., I dio, str. 85 i dalje. Uspor. Caldar. Rom. II dio, pogl. XI.

57. Id. ibid., str. 67.

57. Comment., I dio, str. 67. Usp. II dio, str. 166.

opisali i koje je do danas obilježeno znakovima te se pokazuje kao kuriozitet. Nadalje, sigurno je da on nije bio nikad prenešen **na drugu obalu Drave**, a još manje **unutar zidina Osijeka**. A posljednje ovako pokazujem: naš kamen je iskopan na mjestu koje je udaljeno od desne obale Drave, i to od samih ostataka grada, 1170 heksapeda, te me je na prvi pogled upućivao da sumnjam da je on na tom mjestu postojao i možda da je bio češće mican. Jer se broj hvati od njegovog smještaja do Murse pokazuje tako da čak prelazi 1 staru milju, a ne bi do sredine grada napunio dvije. Međutim, ispustivši ovo, udaljenost od kamena do Laskafalu-e, kako po javnoj cesti preko Darde, koja savija na zapad tako i po nekoj staroj ravnoj (čiji se dio vidi ispod Laskafalu-e sve do prve gostionice, dok ostali dio ide preko njiva i šuma), iznosi u prvom slučaju 7630, a u drugom 6990 heksapeda<sup>58</sup>. Kad se ove udaljenosti svedu na staru mjeru, dobije se u prvom slučaju gotovo 10.000, a u drugom točno 9.000 koraka. Kad sam ovima dodao udaljenost koja ide od kamena do desne obale Drave, dobio sam ovdje 10 milja i 491 korak, a tamo (u gornjem slučaju) 11 milja i 314 koraka. Razmotrivši to, zaključio sam: 1. da je rimska cesta u vrijeme Maksimina išla od Darde na zapad prema Laskafalu; 2. da je na ovoj udaljenosti **kod devetog kamena od Murse Minor**, bio postavljen miljokaz i to na onom mjestu gdje su ga iskopali radnici<sup>59</sup>.

9) Netko će reći s kojim je razlogom na kamenu napisano 160.000 koraka kad je Mursa bila udaljena od Akvinkuma 169.000, kako se to vidi iz Antoninovog Itinerara? Ponajprije odgovaram da Antoninov put nije bio tako uređen, niti se mogao načiniti tako da se protegne na prijašnja i na kasnija stoljeća u kojima su se putevi češće mijenjali. Stvarno Tabula koju nazivamo Peutingerovom, kao i Jeruzalemski put koji se drugdje zove Teodozijev, rimski spomenici, kao što je Antoninov Itinerar, često nabrajaju na istoj cesti druge brojeve milja i druga imena mjesta od onih čiju udaljenost žele dati.<sup>60</sup> Čini se da su na temelju ovog argumenta često bili mijenjani intermedijalni zavoji cesta, kako su to tražile okolnosti, pa je bilo više milja ako bi se dodali zaobilasci pravoj liniji, a manje ako bi se skretanja oduzela. Pa i sam Antoninov put često mijenja broj milja između istih mjesta<sup>61</sup>, da bi tako označio sad duži sad kraći put na tom potezu. Doista kao što ovo naše stoljeće nije vidjelo samo jedan put, tako je ranije prošlo više takvih. Konačno, ako je taj putopis koji je išao od zapadnog carstva prema zapadu dobio posljednju ruku, kako to primjećuju učenjaci, on dakako ne pokazuje one ceste koje su bile u upotrebi za vrijeme Maksima, tj. kad je cvala rimska država. Jer, dva stoljeća i više, zbog čestih navala barbara i drugih nepravda vremena, stvarno se moglo mnogo naškoditi položaju cesta. Čini se da sve govori o tome da je daleko ranije prethodila zadnja korektura Antoninovog puta, nego što je vrijeme Maksimina koje spominje naš stup, pa se smatra da su poslije nastali kraći potezi puteva. A kako naš miljokaz pokazuje 160.000 koraka, dakle više za 1.000, a Itinerar ima od Akvinkuma do Murse 169.000 koraka, stoga se čini da su išli različitom cestom. Da se jasnije pokaže ova udaljenost priobalne ceste, to sam držao da treba proputovati

58. Postoji neka kraća cesta (vidi tab. slovo g) prema Dardi koja nedaleko Drave savija na zapad, idući preko močvara, kroz koju se može prolaziti samo kad je Drava niska. Ova je podignuta nakon što su bili razrušeni mostovi kod Osijeka, te nije imala mnogo veći prečac nego današnja javna cesta.

59. Vidi ovdje ono što smo gore spomenuli u pogl. III, da su Rimljani tako mjerili udaljenosti mjesta da bi jednostavno zanemarili što je manje od 100 koraka. Naime, ovdje je ispušteno 491 korak, dapače i više ako se ide od sredine grada.

60. To jasno pokazuje kopneni put od Murse do Petovije (Ptuja) i priobalni od Murse Akvinkuma već na sam prvi pogled.

61. Kao što, npr., na kopnenom putu, izd. Venec. 16. stolj., iz Sirmija do Trevera, od Ulma . . . do Cibale ima 24000 koraka. Na drugom mjestu iz Sirmija za Salonu, Ulma . . . Cibalis 22000 koraka. Nadalje kod prvoga puta, Sabaria . . . Sarabantia 34000 koraka, iz Montena 12, Vindobone 25, a iz Sabarije prema Vindoboni, Sabaria . . . Scarabatia 34000 koraka, iz Mutena 18, iz Vindobone 36, i tako na mnogim drugim mjestima.



od Osijeka do Budima i točnije pratiti udaljenosti te tako povezati staro s današnjim. Da se lakše vidi tok i pravac ovog puta, poslužiti će nam dvostruka tabela. Prva će pokazivati stara imena mjesta s njihovim udaljenostima, a druga današnje nazive mjesta, koji odgovaraju starim mjestima s njihovim međusobnim udaljenostima, svedenim u bečke heksapede.

## I

iz Antonin. Itiner.		Tab. Peutingerova		Ptolom. geografija	
MURSA	tisuću kor.	MURSA maior,	tis. kor.	MUSIA,	stup. širine
Ad Novas i Aureus mons kod Antiane	24	Mursa Minor Antiana	10 10	Mursella	46. m.o. koraka 18750
Od Altina do sredine Lugiona	25	Od Lugiona	12	Od Lugiona	46. m. 30 koraka 37500
U sredini Ad Statuas sa strane Alisca Ripa alta	29	Ripa alta	22		
Lussunij	18	Lusionij	10	Lussonij	46. m. 45 koraka 18750
Anamatia u sredini		Anamatia	15		
Intercisa	24			Salinum	47, kor. 18750
Vetus Salinas u sredini, Matrica	26	Vetusallum	22		
Campona u sred. AQUINCO	23	AQUINCO	14	AQUINCO,	47 30 kor. 37500
	169		115		kor. 131250

Ova se tablica sastoji iz Antoninovog Itinerara, Peutingerove tabule i Ptolomejeve geografije, kako pokazuju epigrafi. Uzeo sam onaj poznati prvi spomenik Starine, što je primio opće priznanje svih učenjaka unatrag svih stoljeća, iz Itinerara **po obali Dunava od Taurunum-a do 30. legije u Galiji**, izdan u Veneciji u 16. st., osim riječi Akvinkuma (koje se ovdje naziva **Aquinqum**) i broja milja od Lugiona do alte Ripe, koji se ovdje navodi da je 39, na temelju rukopisnih kodeksa, navedenih kod Cl. Schönwisnera<sup>62</sup>, te sam opet brojao 29 kao izvorno. Tabulom sam se služio kao i čuveni de Jordan<sup>63</sup>, osim udaljenosti Murse do Antiane, koji sam dio pripisao iz kopnenog puta, budući da je sve do Mursele bila zajednička s Priobalnim putom, a dio iz okolnosti mjesta prema Antiani. Ptolomejeve gradove sam pribilježio sa stupnjevima iz Venecijanskog izdanja 1562. g., dodavši korake visini pola pa stoga odgovaraju širini. A za 1 stupanj ekvatora donio sam 75 rimskih milja, kako na to upućuje Hasije. Htio sam da unesem Tabulu i Ptolomeja u ovu tablicu, s tim razlogom da se mogu svi stari spomenici, na temelju kojih se vidi udaljenost Murse od Akvinkuma, vidjeti kao jednim pogledom.

62. Comment., I dio, sekc. 2, str. 74.

63. Orig. Slavor., Dio Geogr.

## II

Današnji državni put OSIJEK	Rimski put			Bečki hvati
	Bečki hvati	C. P.	OSIJEK	
Dravski most	410	—	Miljokaz	1170
Bilje	3210	—	Gostiona	5540
Darda	2720	—	Stara Laskafalu	1450
Laskafalu	3550	7332	Kozarac	2300
Kozarac	2330	—	Manastir	3700
B. Manastir	3700	—	Branjin Vrh	1600
Branjin Vrh	1630	7332	Kölked	1027
Mohač	12870	14664	Mohač	2300
Szektső	7200	7332	Szektső	6300
Bataszek	6666	7332	Bataszek	6666
Szekszard	9826	10998	Szekszard	9500
Tolna	6640	7332	Tolna	5600
Paks	11109	14664	Paks	9400
Földvar	11920	14664	Kömlöd	3000
Pentele	10853	10998	Földvar	8120
Adony	8900	7332	Pentele	10853
Erstin	7728	7332	Adony	8900
Hanzabeg	8626	7332	Erstin	7728
Taban	9344	—	Hanzabeg	8626
Aquatica	1550	10998	Taban	9344
Stari Budim	1600	1833	Stari Budim	3650
	132.382	137.475		126.017

Što se tiče prvog dijela tablice, njezin prvi stupac daje naravne heksapede mjesta koja prolaze javnom cestom, a drugi milje iz tabele pretvorene u heksapede, uzevši za jednu milju: 3666°. Ovu kolonu smo uzeli iz generalne tabele puta, a ona druga se oslanja na trostruko iskustvo: sve do Mohača na naše, odatle do južnog izlaza Budima Jordanovog, te konačno do prvih zgrada starog Budima na Millerianovo. Drugi dio tablice, koji označava rimsku cestu, proizlazi iz prvog, kako ćemo dolje pokazati. Sad treba poslijediti sam put.

10) I tako od južne obale Drave, gdje postoje ostaci Murse i gdje ide most, nasip te u onom potezu miljokaza sve do Laskafalu-e ima 8160 bečkih hvati. Kad njih podijeliš sa 777°, koliko se, naime, računa za 1000 koraka, dobit ćeš iznos od 10.000 koraka i još ostatak od 390 heksapeda, ili što je isto 500 rimskih koraka. Itinerari kao i okolnosti traže da na tom mjestu smjestimo Mursellu. Ostaci ovoga sela nalaze se u polju Puszta Laska-falu, tako zvano mađarski, a Zígainer Post po Nijemcima, inače današnjim stanovnicima mjesta. Ostaci pokazuju da je ovdje nekoć stajao grad (oppidum) za vrijeme rimske države. Druga Mursella se nalazila na putu prema Sabariji, koju smo gore spomenuli.

Od Čeminca (Laskafalu) prvo ide cesta prema sjeveru do Kozarca (Keskend), zatim nešto prema zapadu sve do Manastira, a odatle prema Branjinom Vrh u istoimenu ravnicu, zatim pravo preko močvara, koje se nalaze pokraj nje, ostavivši s desne strane javnu cestu. Cijela ova udaljenost iznosi 7660 heksapeda, koje čine blizu 10.000 koraka. Da ovaj nasip, kojeg smo slijedili od grada i mjerili, postane čitaocu poznatiji zbog utvrđivanja starih mjesta, potrebno je odrediti stanicu kod Manastira, mjesta smještenog u podnožju brda, kako bismo mogli vidjeti cijelu ravnicu sve do Drave. Ovo brdo, kojeg nazivamo Monoštarskim (jer je primilo ime od glavnih mjesta koja se nalaze u njegovoj blizini kao Szölös, Zmajevac itd) ide uz Dunav prema istoku te s Dravom i trostrukom starom

cestom zatvara značajno područje. Prva cesta se nalazi najistočnije na Tabuli, kako kažu Peutingerovoj, koju smo spomenuli u II pogl. Pošto ona prijeđe Dravu ispod Murse, najprije ide prema Donatiani (S z ö l ö s), zatim skrenuvši na zapad prema Kozarcu do Antiane, udaljeno 25.000 koraka od sela zvanog ad Labores, koje smo utvrdili da se nalazi na južnoj obali Drave. Druga je ona koja ide od grada kroz sredinu područja, koju smo malo prije premjerili, a koja se na Tabuli spaja kod Kozarca te ima do Antiane 20.000 koraka. Držim da je ova bila u upotrebi za vrijeme Maksimina i dok je cvala država. Posljednja je Antoninova cesta, koja se veže s prvom na mostu i nasipu, ali uskoro, pošto se odvojila, ide prema polju, te teži prema sjeveru, pristaje na današnji put sve do prve gostionice kod Darde, udaljene od nje prema sjeveru 2.000 koraka.

Pošto je ovdje ostavila javni put s desne strane, gdje se nalazi Čeminac, ide prema zapadu 3.000 koraka od spomenute gostione. Na tom se mjestu i danas vide neki ostaci, koje stanovnici nazivaju C s e m i n. Odatle teži prema sjeveru i pristupa mjestu ad Novas, vjerojatno t a b e r n a s, koje je udaljeno 2.000 koraka od C s e m i n a, a koje naši nazivaju H á l é. Ovo je mjesto značajno po starim ostacima, a nalazi se usred šume, koja je veoma prostrana. A od Hálé-a savija cesta prema istoku te se poslije 3.000 koraka spaja s ostalima kod Kozarca, te zajedno s njima ide do Antiane. Tu, sa strane, dotiče M o n s a u r e u s kod Manastira, pošto je tako načinila od Murse do ovoga tabora 24.000 koraka. Tako su one tri stare različite ceste postojale u različito vrijeme u ovom području<sup>64</sup>. Ovima dodajemo radi veće jasnoće stvari i dvopuća koja su u vrijeme Maksimina zajedno išla kao kopneni putovi s priobalnom cestom na Tabuli i Jeruzalemskom putu prvo do M u r s e l l e, a potom do Antiane. U posljednje vrijeme Antoninovog putopisa stajalo je prije dvopuće ispod Čeminca kod mjesta zvanog C s e m i n, a kasnije u Branjinom Vrh, gdje i danas. Nadalje, kod K o z a r c a dolazi tropuće, ali u jedno vrijeme se nije koristilo, već su se samo sastajale priobalne ceste, dakako ona stara iz Tabule, dok je druga išla u vrijeme Maksimina preko Murselle, a treća po Antoninovom putu. Danas ide javni put na ovoj udaljenosti u više mjesta zajedno, ali ni jednu od starih cesta ne slijedi u cijelosti. Jer, pošto se produ močvare kod Osijeka, Antoninov put stalno ide iznad Darde sve do drugog kamena, do spomenute gostione.

Odatle započinje nova cesta, ostavivši staru na zapad, da bi poslije 1.000 koraka kod druge gostione od Darde susrela drugu, koja se koristila u vrijeme Maksimina, te s njom ide dalje sve do Čeminca. Od ovog sela do Kozarca opet se služi novim tragovima, gdje dolazi stara sve do Manastira, te naposljetku, pošto je načinila zavoj prema istoku, ide nova pokraj Branjinog Vrh. Iz opisa ovoga područja se vidi da su u vrijeme cvata rimske države postojale daleko kraće ceste u Panoniji nego poslije, kao što je npr. bila ona pod carem Maksiminom od grada Murse do tabora A n t i a n e u dužini 20.000 koraka, koja je za vrijeme Teodozijeveca dodala gornjem broju 4 druge milje. Što se tiče položaja mjesta, to sam dao do znanja ne tako davno, i to u prvom redu iz okolnosti mjesta na temelju starih ostataka koji zahtijevaju da se mora staviti ad Novas kod mjesta H á l é, m o n s A u r e u s u Manastir te konačno A n t i a n u u Branjin Vrh<sup>65</sup>.

64. Ova provincija je išla sve do Save, kako to pokazuje Notitia, za vrijeme Teodozijeveca, što se to vidi iz Novis i Aureo monte.

65. Antiana se nigdje drugdje ne može smjestiti. Jer na ovom putu, što su ga i Rimljani upotrebljavali, ne pojavljuju se nikakvi tragovi starog naselja. A tamo gdje ne postoje nikakvi tragovi, uzalud ćeš tražiti rimska utvrđenja. Idući ovim putom ne treba pomiješati mjesto ad Novas s Novis koje se nalazilo na obali Dunava, gdje su imali svoj tabor dalmatinski konjanici u vrijeme Teodozija, jer je od ove ceste jako udaljeno prema istoku, kojem bi odgovarao Zmajevac.

11) Danas je kod Branjinog Vrha podijeljen put na dvopuće te jedan ide na zapad prema Šiklošu, a drugi na sjever za Mohač. Kod ovog posljednjeg prostire se poljska ravan, ponekad prekinuta šumama i močvarnim mjestima, dok se ostalo zemljište ore. Ravan se pruža u nedogled sve do Mohača, osim malog brežuljka kod petog kamena, kojeg ilirski narod naziva *Buszklicza* od zasjeda. Tu je, naime, nesretni Mađar 1526. g. izgubio i sebe i domovinu, pošto je prebrzo zametnuo bitku s Otomanom. Ovaj brijeg odlazi u polukrug vezivajući se prema zapadu s Haršanjskom nizbrdicom te zahvaća cijelu poljsku ravnicu, pučki zvanu Mohačka, zajedno s Dunavom s istoka<sup>66</sup>. Odavde, skoro kod trećeg kamena, dolaze trščaci koji se protežu daleko uz Dunav, na čijem zapadnom rubu ide cesta sve do Kólkeda, mjesta udaljenog od Branjinog Vrha 13.000 koraka. Od Kólkeda, na udaljenosti od 3.000 koraka, smjestio se na manjem koritu Dunava grad Mohač, kraj kojeg cesta odlazi u polukurg te se na udaljenosti od 9.000 koraka od Mohača dolazi u Szektsö, četvrtu poštansku stanicu od Osijeka. Ova cesta, koju smo opisali, jest Antoninova, nešto duža od one koja se ranije upotrebljavala, tj. kraće i susjedne današnjoj, budući da ona nije savijala u Kólked niti u stari Mohač (što se danas svakako čini zbog javnog prometa i prebivališta prefekta), već je išla pravo prema Szektsö<sup>67</sup>.

Označenih 25 milja, po Antoninovom putopisu, u udaljenosti od Branjinog Vrha do Szektsa u svemu odgovara, ali budući da se tamo nalaze dva mjesta, povezana jednim brojem, iskazuju se tako da se doda čestica *in medio*, očevidno iz *Antiane* do *Lugiona* u sredini *Altinum*, pa se čini da nastaje sumnja, što treba od dvaju mjesta odgovarati gradu Szektsu kao terminu udaljenosti. Dakako u vezi značenja riječi *in medio* jednako mislim kao i *Cl. Schönwisner*, naime, da se ono prvo odnosi na prethodni naziv, zatim na postavljeno mjesto na koje se odnosi na kopnenim cestama, no da ipak tako označi da mu u svemu pripada<sup>68</sup>. To možeš zaključiti 1) što neka mjesta, koja prolaze ovim istim putom, kao što su *Gerulata*, *Aequinoctium* i mnoga druga, ako pogledaš okolnosti mjesta, čini se da i *Tabule* traže ovaj smisao, osim ako ne staviš *Gerulatu* i *Aequinoctium in medio*, a *Gerulatu* iznad *Carnuntum-a* te *Aequinoctium* iznad *Vindobone*, dakako što je suprotno onom što traži *Peutingerova Tabula*. 2) što *Notitia* oba carstva tako raspoređuje tabore dalmatinskih konjanika u drugoj Panoniji, da najcjelovitije čuva niz gradova sadržan u putopisima, a zašto to isto ne bi htio razumjeti i u *Valeriji*<sup>69</sup>. Oko se, dakle, riječica *in medio* - u sredini - odnosi na prethodno mjesto, kako zacijelo i treba, onda će *Lugio* zadobiti položaj grada *Szektsö*, a *Altinum* sela *Kólked*, kako to traže ostaci kao i mjera i ostale okolnosti<sup>70</sup>.

66. Vidi: Broderic, koji je opširno opisao položaj ovoga brežuljka i okolne ravnice u Mohach. bitki.

67. Doduše i kraćim putom, budući da na ovoj udaljenosti ima samo 24.000 koraka. Jer, Dunavski zavoj, koji danas postoji iznad Mohača, iz dana u dan postaje sve širi, budući da rijeka dere obalu, nekoć nije postojao, kako se to može vidjeti iz *Tabule*, već je išao pravom cestom prema Szektsö.

68. Budući da to traže mjere cesta, kako smo iskusili. A s kojim razlogom je autor *Itinerara* stavio mjesta sa *in medio* bez broja milja, nije nitko dovoljno objasnio, pa ne ćemo ni mi sada to raditi, jer se zadovoljavamo da ovom prilikom izložimo samo udaljenost od *Akvinkuma* do *Murse*. No, ipak ćemo to učiniti drugdje.

69. Mnogo dokaza o tome vidi: *Cl. Schönwisner, Comment., I dio, sekc. 2. i passim, spor. II dio Parergon., Poredak mjesta u Not.: Campona, Matrica, Vetussalina, Intercissa, ad Nammantia, Lussonio, Ripa alta, ad Statuas, Florentia, Altinum* itd.

70. Šikloš se nalazi podalje od priobalne ceste da bi se mogao držati za *Altinum*. Naime, on spada u kopnene ceste i odgovara *Serenae*, kako ćemo to vidjeti u drugoj raspravi. Zašto je potrebno ići do Šikloša, tako daleko, kad se bliže nalaze rimski tragovi za priobalnu cestu. Nyarad, koji je udaljen od ove ceste 4600 heksapeda na zapad, ima značajnu blizinu tamo gdje gleda selo *Boly*, s obzirom na rimsko prebivalište. Mjesto je smješteno na spomenutom brijegu, ali se nalazi dalje od priobalne ceste, skoro 2000 koraka, te se ne usudujem ovamo staviti *Altinum*. O rimskim tragovima u Szektsö i Kólkedu vidi kod *Cl. Salagija, Eccl. Pann., knj. IV, pogl. II, str. 279.* i dalje. Na ovom mjestu je *tabula Peutingerijana* pogrešna, jer ima samo 12.000 koraka.

Kölked odlazi dosta daleko od Dunava, a Sektsö se nalazi na obali Dunava, gdje ga stavlja i Ptolomej<sup>71</sup>, te kao nekoć tako i danas ima slavno ime grada po trgovini i vašaru<sup>72</sup>.

12) Od Szektsö do Bataszeka je danas ista cesta kao ona u antici, jer je gotovo udaljena do devetog kamena od prijašnje. Odatle ide državna cesta skoro s Antoninom, s tim da čini luk ispod Szekszarda, a drugi prema Tolni, od kojih je odstupao put za vrijeme cvata Panonije<sup>73</sup>, idući od Bataszeka pravo za Szekszard, a odatle, ostavivši Tolnu na jug, u Pakš. U Antoninovom putopisu je upisano 29.000 koraka koji označavaju udaljenost od Szektsö u Tolnu<sup>74</sup>, a ne do Pakša, kako je mislio Jordan, što se ne bi moglo stići ni najkraćim potezom<sup>75</sup>, što više ako bi se i ostavila neka skretanja koja su danas u ovom kraju uobičajena, ima od Szektsö-a do Pakša više nego 42.000 koraka. No, bit će ih i više ako se skrene za mjesta Szekszard i Tolnu, kako se čini da su svakako bila dotaknuta od Itinerara. I tako, budući da 29.000 koraka odgovara Tolni kao terminu ove udaljenosti, dok antička mjesta u Itineraru ovako glase: *Ad Statuas in medio* u sredini, *Alisca* sa strane, *Ripa alta*, očito je (ukoliko ne odbacimo razgovjetnu česticu *in medio*) da se *Ripa alta* slaže s Tolnom, dakako mjestom na obali Dunava, i to onim gdje je ovaj potez povišeniji. A druga dva mjesta, koja se nalaze na kopnu, *Szekszard* i *Bataszek*, budući da drugdje nećeš naći ni male tragove rimskog naselja u ovom području<sup>76</sup>: Stoga valja kazati za *Ad Statuas* da je *Bataszek* a za *Aliscu* da je *Szekszard*. I *tabula*, slijedivši konačno direktne pravce, ispušta neka srednja mjesta, te se čini da potvrđuje položaj *alte Ripe*, budući da ju udaljuje 22 milje od Lugiona. Ako tu izbjegneš onaj veliki polukrug kod Bataszeka i Szekszarda, doista postoji slično.

13. Državna cesta od Tolne sve do Pakša ima 11.109 heksapeda. Ako njima dodaš 3000<sup>9</sup>, koliko ima do Kömlöd-a - značajnog mjesta po rimskim ostacima, dobit ćeš broj koji je jednak 18.000 koraka. Taj broj ima Itinerar od *alte Ripe* do *Lussinium*-a, ne umetnuvši ni jedno drugo mjesto. Ptolomej naziva *Lussunium* Lussónion te ga ubraja među gradove koji su smješteni u ovom dijelu uz Dunav<sup>77</sup>. Bojim se da nećeš naći ostatke ovoga grada drugdje osim u Kömlödu. Ovo mjesto, doduše danas maleno, ali u antičkim spomenicama slavno, smješteno na obali Dunava, još danas pokazuje stare ruševine te u svojem krilu nosi ne mali broj novca - obuhvaća mnoštvo dragocjenih stvari. Antoninov Itinerar nije mogao ići drugom cestom u ovom potezu nego preko Kömlöda, ili, što već držimo kao sigurno, preko Lussiniuma. Jer, ne poznajemo drugi prečac (osim ako ne želiš napustiti obalu) od Tolne prema Földvaru, niti može postojati druga cesta, nego što je ona preko Pakša i Kömlöda<sup>78</sup>. *Tabula* naziva ovaj grad *Lusio*, te ga odvaja od visoke obale 10.000 koraka, dakako, u ravnoj crti. U Maksiminovo vrijeme, kako sam već naveo, budući da je bilo malo prečaca, išao je put od Szekszarda ili Alisce pravo na Pakš, ostavivši Tolnu s desna te dotaknuo Lussunium, kako to po svemu sudeći

71. Geograph., knj. II, pogl. 16. ima odlično pod 46. stupnjem i 30. minutom širine.

72. Ovoga spominje i Anonimus, notar kralja Bele, u Arpadu: »Eduac je dao sinu Ete zemlju pokraj Dunava s nebrojenim narodom te je na onom mjestu, Eudu, pošto je pokorio narod onog kraja, podigao utvrđenje, koje je pučki nazvao Zecuseu poradi toga što je tu odredio sebi sjedište i uporište«.

73. Tako se slaže i Jordan, Appar. Geograph., sekc. 28.

74. Jer 23.132 heksapede podijeljene sa 777 daje 29.000 koraka i 599<sup>9</sup>, od čega dio uračunaj u današnje skretanje.

75. On je govorio da se u ovom dijelu može oduzeti gotovo trećina radi obilaženja. No, ipak je previše rekao, jer kolikogod da ideš pravo, jedva ćeš moći dobiti tek petinu.

76. Sigurno ispod Szekszarda i Tolne ne postoje nikakvi, koliko su mi ova mjesta poznata, pošto sam ih ponovno razgledao. A što vrijedi starina tamo gdje ne postoje njezini ostaci.

77. Geogr. knj. II, pogl. 16, pod 43<sup>9</sup>, 45 m. dužine te 46<sup>9</sup> i 45 m. širine.

upućuju i okolnosti mjesta kao i rimski običaj trasiranja putova, kao i broj od samo 43 miljokaza od Lugiona do Lussuniuma, iako Antoninov putopis bilježi 47. Čuveni de Jordan je izmjerio ova mjesta s posebnim trudom te je smjestio rimska naselja u ovome kraju drugim redom, nego što smo ih mi postavili. Naime, on je stavio gradove Lussunium oko Földvara, Altu Ripu u Pakš, Aliscu u Tolnu, a ad Statuas u Szekszard slijedivši Peutingerovu Tabulu. No, da je ovaj, inače veoma učeni muž u ostalim stvarima, htio najkraćim potezima pa čak zračnom linijom odrediti mjesta bez zavoja putova, ipak ih ne bi mogao tako postaviti. Već su davno primijetili stručnjaci u ovoj stvari da je različit način ove Tabule i Itinerara<sup>79</sup>.

14. Cl. Schönwisner je prihvatio iz rukopisa Regius-a (kraljevski) i Neapolitanus-a (napuljski) zajedno s Veselingijem<sup>80</sup>, udaljenost od Lugiona 29.000 koraka a malo potom ima drugi navod s ovim tumačenjem kad kaže: »da put odstupa od obale Dunava, to pokazuje dodatak — in medio — i to ovaj puta preko veće udaljenosti. A to se može vidjeti iz toga, što se, kad se dolazi u Aliscu, ostavlja sa strane Ripa Alta, tj. stanica, kako označava ime, smješteno uz Dunav...; Nadalje kaže, mislim da 29.000 koraka označava udaljenost iz Alisce od prethodnog Lugiona. No, držim da ne postoji bez razloga razilaženje kod kodeksa rukopisa, jer oni koji imaju na ovom mjestu 38.000 koraka, pokazuju koliko je udaljena Ripa Alta od Lugiona. Stoga mislim da položaj ovih triju mjesta treba razlikovati ovako: Stanicu ad Statuas između Batszeka i Szekszarda no ipak bliže ovom drugom, budući da je više in medio ili na kopnu. Aliscu primičem Tolni te konačnu Ripu Altu stavljam blizu Pakša«. I to sve na potezu javne ceste. No, što je bilo potrebno tražiti tolike prečace, kad su svi usput? Stvarno udaljenosti mjesta, koja danas postoje, točno odgovaraju Antoninovima miljokazima, a rimski gradovi se u svemu drže, kako vidimo, svojih stanica. Zašto je potrebno uzimati dvostruko veći broj umjesto jednog, to doista ne vidim. Zar se ne razilaze kodeksi rukopisa u 29 i 38 milja? Dakako, ali se tako razilaze da jedan drugoga nastavljaju u iznošenju udaljenosti mjesta, a ne oba broja milja. Ako se prvi od njih koristi kao izvorni (kakav i jest), čemu onda treba uzimati u obzir drugi?<sup>81</sup> A kako onda dolazeći u Aliscu ostavlja se sa strane Ripa alta, to ne razumijem. Jer, ako je alta Ripa terminus ovoga intervala, ona se onda ne može ostavljati u ovom mjestu, kamo se nikako ne bi došlo po Itineraru. Naime, toliko je mjesto udaljeno da od njega postoje prošli termini udaljenosti, kao i oni koji su postojali ad latus (s boka) i in medio, što se može razabrati iz dosad rečenoga. Konačno da ne navodim bilo kakve sitnice, gledajući samo na ime Ripe alta, čini se da više pristaje Tolni nego Pakšu. Nalazi se malo iznad brda kod obale koje dere voda, što nije slučaj samo ovdje, kako je govorio Jordan, već na mnogim mjestima kao kod Földvara, Pentele Hanzabega i drugdje. U Pakšu, ako misliš na grad, ne postoji nikakvo uzvišenje

78. Cl. Schönwisn. u Comment. I dio, str. 77 i dalje opisuju neku kraću cestu od Tolne prema Földvaru koja je obilazila Pakš. Stvarno takva cesta ne postoji niti je ikad postojala. Sigurno je da postoji neka kraća koja bi išla od Szekszarda prešavši Sarvizium, preko sela Tengeltitz, pravo na Földvar, ostavivši brda i preko njih u Tolnu te nedaleko Pakša na jug; no takvu ne možeš držati za priobalnu. Veći prečac od Tolne za Földvar ne češ ni jedan nači osim onaj što ide preko Pakša. Što više ako staviš bilo koje mjesto udaljeno do 1 nje-mačke milje iznad Pakša na obali Dunava, kao i ispod Pakša te ideš tamo preko brda, bojim se, da češ na-činiti dvostruko veću udaljenost, nego što želiš.

79. Vidi: Cl. Schönwisn., Comment. I dio, str. 45, 60, 134 i dalje. Uspor.: II dio, str. 46 i dalje; 66 i dalje; Nadalje Parerg od str. 307. Čuveni de Jordan P. Geogr. passim.

80. I dio, Comment., str. 74.

81. Stvarno će zbroj tisuća koraka od Akvinkuma do Murse biti drugi ako udaljiš altu Ripu 38 milja od Lugiona, dakako ne će više brojati 169.000 koraka već u svemu 178.000.

obale, jer se s istočnog kraja Dunav odvaja od brda, i to prema zapadu k Szekszardu, a potom teče kraj Bataszeka sve do Batine. Tu se s Dunavom spaja Sarvisius; pošto se savio u polukrug, teče prema jugu, prolazeći kraj Tolne na desnoj strani pa na ovom povišenom mjestu zatvara dijametralno s brdom polukrug kod Batine. Na tom se prostoru razlila ravnica bez ikakvih brda. Ako staviš Altu Ripu ispred Pakša, onda se ona neće nikako pojaviti kraj Dunava. Ako je pak staviš kod brda, u tom je slučaju daleko od obale, a ako pak iznad Pakša, tad ćeš udariti u brdo umjesto obale. A u Tolni se pruža nešto povišena obala u dužem pojasu, koja je još prije nekoliko godina bila šira, ponajprije tamo gdje su naši patri imali samostan, ali je ona većim dijelom već propala u Dunav<sup>82</sup>. No, što treba o ovom široko raspravljati kad na temelju udaljenosti mjesta Alta Ripa može jedino biti Tolna. A sad treba nastaviti prema Lussunium-u, od kojeg smo se nešto udaljili, i prosljediti dalje put.

15. Danas od Kömlöda do Földvara ima 8.920 heksapeda, kako kaže Jordan.<sup>83</sup> Ako se od toga broja oduzme 800<sup>0</sup> zbog današnjih uobičajenih zavoja malo iznad Kömlöda i drugdje, tad točno ostaje 10 milja. Naravno da u ovom dijelu Dunav ima bezbroj zavoja te stalno kida obalu, što nekoć sigurno nije bilo tako, kako se to može vidjeti iz okolnosti samih mjesta. Ako kaniš izbjeći te zavoje, trebat ćeš ići dužim putom, koji već ovdje izlazi za 1 rimsku milju. A od Földvara do Pentele (što naši zovu Pantelium) ima 10.853 bečkih hvati. Kad se još ponešto doda, ima u svemu 14.000 koraka, iako baš nije nužno da svuda tražimo puni broj milja kod udaljenosti mjesta, što se u stvari rijetko i nalazi. Kad se saberu ove milje, daju 24 milje — koliko očito ima Antonin od Lussuniuma do Intercise. A kako taj Itinerar stavlja Anamatiju između dva spomenuta mjesta s česticom riječi »in medio, a i tragovi drevnog naselja<sup>84</sup> koji postoje kod Pentelium-a traže Intercisu na temelju slaganja broja milja, a Anamatija Földvar, također slavno mjesto u starini te nekoć nešto udaljenije od Dunava (danas se nalazi na obali zbog kidanja obale).<sup>85</sup> Jordan slijedi upute Tabule te Anamatiju smješta oko Pentele, a Lussunium oko Földvara, kako sam gore spomenuo. Cl. Schönwisner izgleda da Anamatiju pribraja Földvaru, ali kaže da se ona nalazila tamo, gdje je obala Dunava udaljenija od državne ceste, nego što je od Pentele, budući da je sigurno (kako vidimo ova mjesta) da se danas nalaze na obali i državna cesta i grad. Dok on traži Intercisu gotovo njemačku milju ispod Pentelium-a, bojim se da ju tamo neće naći, jer se tamo, od izlaska Pentelium-a daleko na istok od Dunava, pruža poljana te ide sve do Földvara. No, ipak, budući da je Intercisa kao terminus udaljenosti morala stajati ne »in medio« već na obali, to je ona zacijelo Pentelium.<sup>86</sup>

16. Od Penteliuma do Adoniuma Jordan ima 8.900 heksapeda, odatle do Ertsinuma 7.728. Ako se to zbroji, dobit će se 21 milja. Itinerar stavlja od Intercise Vetus Salinas in medio — Matrica 26 tisuća koraka. Na temelju toga treba staviti Matricu, kao terminus ove udaljenosti, iznad Erstina, kod petog miljokaza, na

82. Usp.: Timon, *Imag. Ant. Hung.*, knj. I, pogl. 7, str. 31, izd. Viennae 1762.

83. Od Pakša prema Földvaru ima 11.920<sup>0</sup>, a ako od njih oduzmeš 3.000<sup>0</sup> koliko ima od Pakša do Kömlöda, tad ostaje 8.920<sup>0</sup>.

84. Broderik, Mohačka bitka (Clades Mohacs) kaže: Išlo se po obali Dunava do Penteliuma i nekog mjesta iz starine (kao što smo rekli za Osijek) koje čuva tragove rimske kolonije.

85. Na Tabuli se čita: od Lusiona do Anamatije 15.000 koraka, jer se od Földvara do Penteliuma ne pojavljuju nikakvi ostaci, osim ako umjesto XV ne čitaš XI, onda treba držati da je Tabula imala drugu cestu, kao kao cijelog ovog Itinerara.

86. Ovaj prečac, što ga opisuje Cl. Schönwisner, I. dio, Comment., str. 78, oko Földvara, ovdje ispuštam. Naime, autor Itinerara zacijelo nije pristupio ni Kömlödu a ni Földvaru. Stoga se sigurno može vidjeti kakvu on ima vrijednost!

onom putu koji vodi u Hanzabeg.<sup>87</sup> Danas ne postoji, koliko se sjećam, na ovom potezu nikakvo mjesto, pa čak ni ime sela, a trebalo je postojati na obali Dunava (što će biti *Vetus Salinae in medio*) ne tako udaljeno s desne strane državne ceste. Ovaj položaj Matrice dokazuje udaljenost, označena kod Antonina sve do Akvinkum-a, kako ćemo poslije vidjeti. A sada nešto o *Vetus Salini*. Itinerar stavlja to mjesto »in medio« (u sredinu), što pokazuje da je nekoć ovo mjesto bilo tek nešto dalje od obale Dunava. Tabula ga naziva *Vetusalum* te ga udaljava 22 tisuće koraka od Anamatije. Ova udaljenost cesta, dakako u pravoj liniji, gotovo dotiče Adonium, budući da i državna cesta od Földvara do Adoniuma nema više nego 25.000 koraka. U Adony su otkriveni značajni stari spomenici, te se još iz dana u dan otkrivaju novi, tako da je to mjesto veoma poznato, te nitko ne može sumnjati da je ovdje postojao za vrijeme Rimljana slavni grad. Ovdje je iskopano toliko raznog epigrafskog kamenja, od kojih smo mnoge i sami vidjeli, toliko raznih vrsta salivenih idola od mjedi, toliko kipova i novca, što je ovdje iskopano i prenešeno u riznicu rariteta. Sve to nedvojbeno pokazuje da je u stara vremena ovdje postojalo čuveno mjesto.<sup>88</sup> I Ptolomej, dok stavlja *Salinum* (tako ga on naziva) među gradove koji se nalaze u ovom pojasu uz Dunav, pod 47. stupanj širine, lijepo potvrđuje položaj ovoga mjesta.<sup>89</sup> Kada je Akvinkum smjestio pod 47<sup>o</sup> i 30 min. širine, onda je htio da *Salinum* bude udaljen od Akvinkuma 30 minuta ili 37.000 koraka na jug.<sup>90</sup> A da je to tako potvrđuje Itinerar i državna cesta koja odavde do Budima ne odstupa od stare.

Netko bi mogao doći s ovom poteškoćom: Adony se danas nalazi na obali Dunava, kako je dakle onda mogao postojati »in medio« ili na kopnu, kako to traži Itinerar? Doduše i Cl. Schönwisner ide u susret protivnicima s ovim argumentom: »Sigurno je da je Adonium u blizini manjeg korita rijeke. Jasno je da Ripa Panonije nije bila ograničena ovim manjim već s drugim velikim koritom do kojeg se može nabrojati više nego 2.000 koraka. Naime, između njih leži otok Csepel, koji se nalazio pod rimskom vlašću, za kojeg spomenici otklanjaju svaku sumnju. Stoga se *Vetusalina*, koja se donekle smješta u današnji Adony, može dobro reći »in medio« (ili na kopnu) u odnosu na krajnje područje Panonije«. No, moja je misao da se poteškoća ne može nipošto otkloniti, jer ako dodaš ovom tumačenju mjesto, onda treba da i *Matrica* dođe »in medium« budući da se stavlja kod istog korita Dunava, gdje smo rekli da se nalazi *Salinum*. No, to se čini da je protivno mišljenju pisca Itinerara, koji je htio da se razumije da je *Matrica* smještena na obali rijeke, budući da je in medio stavio *Vetussalinu*. Stoga mislim da se ovo mjesto Itinerara može ovako protumačiti: da je kod Adonya korito Dunava razdijeljeno te stvara veliki otok, gdje protočna voda svaki dan udara u zapadnu obalu i trga je, kako se i čini da će i kapelica mjesta za kraće vrijeme pasti u valove. A prije nekoliko godina nije u ovom pojasu postojao nikakav otok, već je tekao cijeli Dunav u jednom istočnom koritu dosta udaljen od Adonya, koji, budući da je nekoć dalje odlazio na istok (kako se to može vidjeti iz tragova) moglo se s pravom reći da je Adony smješten in mediterraneo (na kopnu).

17. Pošto smo ovako utvrdili smještaj *Vetussaline*, prosljedimo dalje put prema Akvinkumu. Od Ertsina do Erda ili Hanzabega ima, po Jordanovom računu,

87. Jer, ako 3.885<sup>o</sup> dodaš predhodnoj sumi od Pentelije, imat ćeš 20513<sup>o</sup>, što je jednako 26.000 koraka.  
88. Usp. Cl. Schönwisner, Comment. I dio, str. 81 i dalje; II dio, str. 139 i dalje. Ovo mjesto naš narod izgovara *Cxakurtaiana*, od turske riječi *Cxa-kurt-alla-num*, što znači: neka nas sad bog oslobodi.  
89. Georg. II knj., pogl. 16. Uspor.: Cl. Schönwisn., I dio, Comment. str. 82. i dalje.  
90. Uračunavši u 1 stupanj ekvatora 75.000 koraka, kako smo spomenuli prije.  
91. Comment. I dio, u malo prije citiranom mjestu.



8.626 heksapeda. Odatle do prvih kuća Tabana ili Rascianice 9.344<sup>0</sup>, te konačno, do početka starog Budima, po Milleru, 3.150<sup>0</sup>. Kad se to zbroji, dobije se 21.120 heksapeda. Rekli smo da je Matrica postojala kod petog kamena od Ertsina, pa kad se ova udaljenost oduzme od ukupnog zbroja, ostaje 17.235 hvati. Ovima dodaj 500<sup>0</sup>, koliko ima od prvih zgrada starog Budima do vrta blage uspomene grofa Zichya (oko sredine kolonije Akvinkum-a, gdje je bio postavljen tisućiti kamen), koliko se računa po Millerovoj karti, i dobit ćeš 17.735 heksapeda, što je jednako 23.000 koraka, koje je pribilježio Itinerar. I tako imamo AQUINCUM, cilj preduzetog puta, smješten na onom mjestu, gdje se danas nalazi vetus Buda (stari Budim).<sup>92</sup> A što, dakle, treba misliti o Campona ili kako imaju neki kodeksi Campania, koju Itinerar smješta in medio? Kažem da položaj Campone odlično odgovara Tettinu, jer Tabela stavlja državni put 2 milje od podgrađa Budima Aquatica a jednu od Erdija.<sup>93</sup> Jer, ovo mjesto najbolje odgovara, i po položaju polja, i po starim spomenicima više nego ijedno drugo u ovom području. Cijelo se nalazi u zaista ugodnom i plodnom polju, dovoljno udaljeno od obale Dunava, pokriveno kamenjem u zemlji u dugom pojasu, kao i nopcima te bogato drugim starinama, tako da je svima čudno da je ispušteno od onih koji su opisali ovaj Priobalni put.<sup>94</sup> Za Promontorium, kojeg je želio Cl. Schönwisner,<sup>95</sup> ne može se reći da je Campona, budući da nema za nju traženih karakteristika, jer niti se nalazi in medio, niti ima, koliko znam, na svojem području ijedan spomenik starine. Pa i miljokaz,<sup>96</sup> pronađen kod Pivovare, zajedno s ovom kućom nalazi se dalje od Promontoriuma, a da bi mogao što dokazati o njegovoj starini.<sup>97</sup> Da je stara cesta išla preko Tettinya, čini se, to dokazuju miljokazi izvadeni oko ovih mjesta,<sup>98</sup> kao i tlo pokriveno odavde sve do Hanzabega, što se uostalom vidi i dandanas.

Peutingerova tabula daje najkraće putove, od Adonya kojeg naziva Vetussalum, ide pravo na Rrtsin, a odavde preko doline Tarnok, pokraj Kutjavara, tako zvanih nekih ostataka,<sup>99</sup> preko sela Diósd i uz njega smještenog brežuljka, sve do Akvinkuma, i to najkraćom linijom. To tako i kažemo da je tako bilo, ipak je očito, da

92. Usp. Cl. Schönwisn. Comment. I dio, sekc. II. Caldar. Rom. II dio, pogl. L1 Salag. Dissert. de colum. milliar. Iordan. Orig. Slavov. III dio. Marsil. Oper. Danub. tom II, tab. I.

93. Spominjem Tabulu jer niti je Jordan označio udaljenost Tettina od Budima niti Promontorija od Budima i od Tettina natrag. No, ipak je to mogao zgodno dati od onih koji su istraživali 8.000 koraka označenih na Aleksandrovom miljokazu.

94. Ovoga doduše spominje Cl. Schönwisn. u Comment. svojima, ali u II dijelu, str. 234, koji dio sam primio, kako sam gore već spomenuo, pošto sam završio svoju disertaciju.

95. Comment. I dio, str. 84 i dalje. A što raspravlja ovaj muž Klaudije o manjem koritu Dunava, to ne uklanja poteškoću koju smo naveli kod Vetussaline. Doduše i korito je, kako se vidi iz okolnosti, nekoć teklo pokraj Promontoriuma. A da je ipak tada kojim slučajem ovdje postojalo neko mjesto — kako onda da ovo mjesto ima ime i postoji tek od nedavno.

96. Poslije mnogi drugi iznose, kao Novellae Vindob., da su na tom mjestu pronađeni, doduše pod raznim imenima careva, ali označeni s istim brojem VIII tisuća koraka. No, da li su ipak ovdje nekoć bili postavljeni ovi miljokazi; S pravom se sumnja: 1. jer se navodi da VIII tisuća koraka dopire samo do prvih zgrada starog Budima, a ne do sredine kako bi trebalo; 2. što treba prostor od starog Budima do spomenute pivovare, kako izgleda, opisati s 2 sata hoda, i to idući kolskim putem.

97. Prije nekoliko godina samo su ga gostioničari razmatrali. On i ne dolazi pod drugim imenom osim iskopani kamen.

98. Vidi: Kl. Schönwisn. I dio, str. 81, gdje navodi i epigraf kamena. Nadalje 88. str. Uspor. II dio, str. 139 i d., 145. i d.

99. Ovdje se nalazio ljetnikovac princa Eugena. Od puka sam saznao da je on ovdje običavao dolaziti u lov u određeno vrijeme iz otoka Csepela, pa se tako zove po psima koji su se ovdje čuvali za lov, što Madari kažu **Kutya-var**. Sigurno je da je sva ta grada novija, tako da nećeš naći ni fragmenat rimskog djela. A da li se što skriva u temeljima, to je nesigurno. Pronađeno kamenje oko ovih mjesta je samo bilo doneseno iz susjedstva, u prvom redu iz Tettina radi spomenute zgrade, a potom za ribnjak. I stoga je dubiozno mjesto, da li je ovdje postojao kaštel po Noticijama **contra Tautantum**, ponajviše što je državna cesta išla u susret Tautantum (ako ovo smatraš za Tettinum), što Itinerar ne spominje. Potentiana, srednjovjekovni grad, više odgovara Tetinu nego Kutjavar-u. Naime, u cijelom ovom kraju nema nikakvih ostataka ili prokopa, osim razvalina ne toliko tvrđave koliko kuće, dok tamo stvarno vidiš jasne tragove grada u prokopima, zatim u kamenom pokrivaču itd.

notirane milje na njoj u ovom kraju ne odgovaraju mjeri koju označavaju.<sup>100</sup> Položaj Akvinkuma izvrsno pokazuje Ptolomej kad ga utvrđuje pod 47. stupnjem i 30. minutom širine. Doduše dokazano je od astronoma Cel. Maksimilijana Hella da budimska tvrđava ima 47 stupnjeva i 27' i 16" visinu pola,<sup>101</sup> kojima dodaj 2' i 44" te ćeš imati položaj AKVINKUMA, ranije spomenuto mjesto starog Budima. Naime 1944 heksapeda, koliko ima od kuće blage uspomene g. Maksimilijana Jakoba gdje je izvršen pokus, do paralele rečenog vrta,<sup>102</sup> jednako je 2.500 rimskih koraka te stoga veoma točno odgovara 2' i 44".

18. Otkrivši na ovaj način položaj Akvinkuma na tlu starog Budima i dobivši cilj poduzetog putovanja, otisnut ćemo se cestom od Akvinkuma do Murse, ne kroz mjesta koja se nalaze između dviju kolonija radi razgledavanja, već da vidimo i pobrojimo miljokaze samo po staroj cesti te da ih zajedno saberemo. Tako će se pokazati koliko je Mursa bila udaljena od Akvinkuma dok je cvala Panonija, kao i to da li je stup koji je otkriven kod Murse i postavljen na 160. miljokazu od Akvinkuma postojao, ne na drugom mjestu, nego, baš, gdje je bio iskopan. Imamo tako AB.

Od AQUINCUM-a do:	Od BUDIMA starog do:	tisuća koraka
Campone	<b>Tetty-a</b>	12
Matrike	<b>iznad Erstin-a</b>	11
Vetus Salinas	<b>Adony-a</b>	15
Intercise	<b>Pentele</b>	11
Anamatije	<b>Földvar-a</b>	14
Lussunium-a	<b>Kömlöd-a</b>	10
Alisce	<b>Szekszard-a</b>	23
Ad Satuas	<b>Bataszek-a</b>	12
Lugion-a	<b>Szekszó</b>	9
Antiana	<b>Baranyavar-a</b> (Branjin Vrh)	24
Murselle	Laskafalu (Čeminac)	10
MURSE	<b>ESZEK-a</b> (OSIJEK-a)	10
		161

Ove milje koraka kad se saberu u jedno, daju, 161 rimsku milju, koliko začudo traži naš Kamen, označen CLX M.P., dok je jednu milju bio udaljen od grada. A ta je cesta bila u upotrebi u vrijeme Maksimina,<sup>103</sup> kako to donosi natpis na stupu, te očito nešto kraća, nego ona koja je služila na kraju rimske države. Ova je izlazila duža od prve za 8 milja, ili su nestali raniji prečaci ili su carevi tražili skretanje (kako kaže Jordan). To ne treba nikome izgledati čudno; ako razmotrimo spomenike, koje nam nije uskratila starina, lako ćemo držati da su ceste, koje su bile za vrijeme prve vlasti Rimljana u Panoniji išle ponajviše ravno, a poslije su poprimile drugi pravac, promijenivši prvotni potez, ili poradi kultura na njivama ili čestih nasrtaja barbara. Jordan kaže:<sup>104</sup> » Jer su sve imali kraj sebe u vrijeme Rimljana, ... kad su prvi put postali gospodari provincija, obuhvaćenih u

100. Čini se da je tabula na ovom priobalnom putu iskvarena na više mjesta. No, ipak ju zbog toga ne treba ubrojiti kao falsifikat, jer je ona kod većine mjesta veoma vjerna, kao npr. od Taurunuma do Murse te ponajviše na kopnenim putovima. Osim toga, ona ima neka mjesta (slijedivši pojedinačno ceste) koja nećes nigdje drugdje naći u spomenicima, tako da ne znam da li bi bilo razborito reći da je načinjena napamet.

101. Vidi: Ioan. Sajnovics, *Idea Astron.*, str. 77.

102. Na geometr. karti Ioan. Ferdin. Millera, koju ima u *Epit. Vicissitud. Bud.*

103. Čini se da na to upućuje i elegantan položaj, kao i poredak gradova koji se nalaze na njoj, jer su gotovo u podjednakom razmaku bili međusobno udaljeni, kao začudo:

Aquincum	Tisuću koraka	Budim stari	Bečki hvati
Salinum	38	Adony	29.349
Lussunium	35	Kömlöd	27.873
Lugionum	44	Szekszó	34.166
Musia	44	Osiyek	34.630

104. *Orig. Slavov.*, III dio

gornjem i srednjem Dunavu. (nego poslije) . . . Tada su se one pokvarile uslijed dačkih haranja, tako da je Rimljanima bilo jednostavnije da uredi ceste što rav- nije kuda bi htjeli ići da bi se mogla vojska, kao i promet, što brže dokopati utvrđenih mjesta. Rimljani nisu škrtarili na sredstvima da izravnavaju ceste, već su u tome bili široke ruke. Nisu se ni ustručavali tražiti rad, kako od provincijalaca, tako i ponajprije od vojske u ona vremena željna za redom i disciplinom«. U prva vremena države cvala je briga za ceste u Panoniji, koja je dostojna rimske vrline, ali kasnije, poput mnogih uglednih i izvrsnih stvari, tako je ponajprije i ovo nestalo. Mislim da se onda dogodilo, da se ova priobalna cesta (ne govorim o drugima), koja je nekad išla najkraćim potezima, malo pomalo povećavala uslijed zaobilazaka, dok nije došla gotovo do onih skretanja, a često i veća, nego što postoje danas. Sigurno je Itinerar, koji se naziva Antoninov, u prvotnom svojem stanju imao manji broj milja koraka, nego što je primio u kasnijem ispravku, a niti se može kazati da je imao one zaobilaske između Pakša i Bataszeka, zatim kod Mohača, a ponajprije ne kod Osijeka (kakvi ni danas ne postoje), kako se to vidi iz Tabule kod ove priobalne i kod Jeruzalemskog puta na kopnu. Poslije je nadošao porast kod Antoninovog putopisa, tako da su same ceste kao i miljokazi dobili drugi položaj.

Ti su bili zbog pustošenja razvaljeni i zanemareni s prvim stanicama i cestom, pa su pronađeni na zapuštenim mjestima i tako često zadaju učenjacima glavobolje. Pošto su dalje tokom vremena rasle ceste, rastao je i broj miljokaza. Budući da je u vrijeme cara Maksimina bilo od Akvinkuma do Murse 161.000 koraka, to se poslije povećalo sve do 169.000 koraka. Mislim da se to u Panoniji dogodilo u posljednje doba Rimljana, kada se odnosi i posljednja korekcije ovoga Itinerara. Naravno da je taj Putopis, kako izgleda, ako se gleda na imena mjesta, u nekoj vezi s Noticijama Imperii, koje su napisane, kako misle učenjaci, u vrijeme Teodozija mladeg.<sup>105</sup>

Eto toliko smo držali da se odnosi na geografiju, koja je dana na miljokazu, i pod kojom smo dokučili svaku udaljenost koja se nalazila od Akvinkuma do Murse i ujedno postali sigurno o samom mjestu gdje su Rimljani postavili miljokaz, a što je bilo potrebno nešto opširnije izložiti. Što se odnosi na naše mišljenje u ovom opisu, uvijek smo spremni, ako netko bolje zna, odbaciti naše i pristati uz njegovo. Jer, u nama još ne sjedi onaj duh koji bi želio da samo naše prodaje kao najbolje, a sve ostalo da drži da ništa ne valja, pa makar se to činilo ne jako, da kažem poput Plauta. Naprotiv, što nas bude više boraca u ovoj areni (što se nadam da će nas ubuduće sve više) to ćemo postići veću radost. Jer, što ne može postići vještina jednoga, to će lakše moći izboriti sjedinjenje snage mnogih. Sada želimo ukratko spomenuti ostale spomenike, pronađene na Mursanskom tlu.

105. Vidi: Pancitol. Praefat. ad Notit. Dignit. utriusque Imper.

**Dr. Stjepan Sršan**

VERHANDLUNG ÜBER DEN BEI OSIJEK ENTDECKTEN MEILENSTEIN  
(II. FORTSETZUNG AUS DEM OSIJEKER SAMMELBAND NR. XVIII—XIX)

**Zusammenfassung**

In diesem Sammelband wird das IV. Kapitel der Verhandlung des bekannten Archäologen und Forschers der Antiquitäten Matija Petar Katancic über den bei Osijek anlässlich des Straßenbaus von Osijek bis Bilje 1777 entdeckten Meilenstein publiziert.

Im IV. Kapitel deutete und erklärte er als echter Experte die Überschrift am Meilenstein. Er deutete und erklärte außerdem die pannonische Strasse, die die Donau aufwärts vom antiken Mursa (Osijek) bis zu Aquinum (Ofen) führte, und zwar aufgrund der alten Tafeln, Überschriften, archäologischen Resten und eigener Messung der Stationen, Ortschaften, aufgrund deren Vergleich auf wissenschaftlicher Basis. Der Autor bezeichnet die antiken Ortschaften, an denen die alte Straße vorbeiging und vergleicht diese mit den heutigen Lokationen, durch dieses Kapitel wurde Katancic als vortrefflicher Archäologe und Forscher der Antike berühmt.